

Ida Horvat

»TAFEL-KLAVIER« ILI »FORTEPIANO« U ZBIRCI MUZEJA SLAVONIJE

U maloj zbirci glazbenih instrumenata muzeja Slavonije nalazi se jedan zanimljivi primjerak ranog fortepiana iz prve trećine 19. stoljeća. Naziva se još i »Tafelklavier« zbog svog karakterističnog ravnog, horizontalnog oblika, koji podsjeća na stol. Noge mu se mogu demontirati, pa po tome odgovara i tipu putnih klavira, koji su se lako prenosili.

Sama glazbena kutija sastavljena je iz stražnje plohe i dvije postrane. Prednja strana kutije je otvorena, tu je smještena klavijatura. Poklopac koji zatvara kutiju sastavljen iz dva dijela - šireg i užeg. I jedan i drugi dio su pravokutnog, izduženog oblika i šarnirima su pričvršćeni jedan za drugi, tako da se uži dio može potpuno preklopiti preko šireg kada je glasovir otvoren. Na sredinu uže ploče pričvršćena je jedna znatno manja preklopna ploča, koja uspravljena služi kao stalak za note. Kada se ta ploča potpuno spusti, zatvara prednju stranu glazbene kutije. Na donjem rubu prednje stranice je mala ključanica za zaključavanje glazbala. Klavijatura je horizontalno postavljena, a povučena je u lijevo, jer je s desne strane pregradak za rezervne batiće u obliku pravokutne prizme. Između klavijature i mehanizma je konveksna ploča zaobljenog ruba, savijena unutra, prema mehanizmu glazbala. Bridovi glazbene kutije flankirani su straga vertikalnim lezenama, a s prednje strane su koso postavljene na uglove kutije i neznatno su profilirane. Glazbena kutija leži na četiri, sprijeda koso postavljene, četverostrane noge koje se prema dolje sužavaju i završavaju gotovo šiljasto. (Sl. 1)

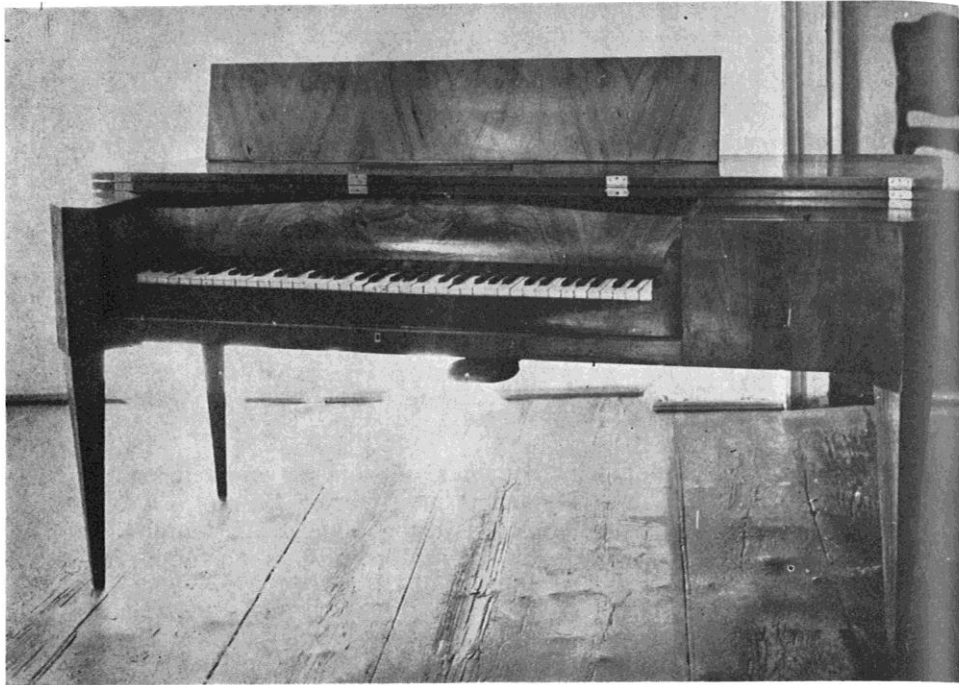
Klavir je izrađen od orahovine sa svijetlo žutim furnirom toplih tonova, a dno glazbene kutije od jelovine.

Dimenzije su mu: 1,68 × 0,71 × 0,80 m.

Klavir je 1955. kupljen u Somboru iz privatnog posjeda. Uveden je u inventar umjetničkog obrta pod brojem 1307.

Po svom obliku, skladnim linijama, jednostavnosti, te uporabi drva i furnira, naš je fortepiano pravo djelo svoga vremena.

Izrađen je u Pešti, u tvornici Sebastiana Vogela, tvorničara pokućstva, čija je firma u prvoj trećini 19. st. bila na vodećem mjestu u Mađarskoj i proizvodila veoma cijenjeni namještaj. Znak firme nalazi se na konkavnoj ploči iznad klavijature, izrađen je oslikavanjem na osnovi od javorovog drva. Ima oblik kartoše, koja u gornjem dijelu završava šiljasto, a sa strane volutasto. Sa tog šiljastog završetka spušta se crvena, jako nabrana draperija, koju sa dva kraja pridržava po jedan orao. U sredini je crnim slovima ispisan tekst:

Sl. 1

Sl. 2

S. A. Vogel priv: Möbel-Fabrik in Pesth, ukrašen dekorativnim viticama i pisan goticom. Ispod teksta je ukras u obliku grančice koja slijedi donju liniju kartuše. (Sl. 2)

Gotovo analogni primjerak fortepiana iz tvornice Vogel publiciran je u Povijesti umjetnosti Mađarske — »Magyar művészet« (Budapest 1964) na strani 123. Taj publicirani komad je gotovo identičan s našim, na kojem jedino nema ovalno savijenih rasponaca, a i prigušivač tona je drugačije riješen.

O historijatu tvornice Vogel i njenoj proizvodnji znamo iz podataka koje je sakupila mađarska povjesničarka umjetnosti Zlinnskyné, Sternegg Maria u svom radu o prvom mađarskom tvorničaru namještaja — »Az első magyar Bútorgyárnok« ili »A Kerner és Vogel cég« objavljenom u Művészettörténeti tanulmányok 1954—55, Budapest 1957 (str. 153—218).

Autorica navodi, da je Vogel Sebestyén Antal (1779?—1837) bio jedna od izuzetnih ličnosti u razvoju mađarske privrede, stolarskog obrta i unutrašnje arhitekture na početku 19. st. Predstavnik je obogaćene građanske klase iz razdoblja kada se Mađarska kapitalizira i razvoj njegove radionice usko je povezan s poviješću Pešte, koja prerasta u metropolu. Predpostavlja se da mu je otac bio stolar Vogler Ferenc (i njegovo se prezime u najranijim spisima spominje kao Vogler), koji je došavši iz Saske, dobio pravo građanstva u Pešti 1775. godine. Nakon očeve smrti, skrbnikom mu postaje Kerner Antal, koji je došao iz Gornje Austrije i oženivši Voglerovu udovicu preuzeo i njegov obrt. Razvijajući dalje radionicu, Sebastian Vogel u prvim godinama rada prodaje bečke fortepiane, a vremenom ih počinje sam proizvoditi za što je dobio privilegij 1807. i 1809. već ih oglašava u novinama. Njegovi primjerci od mahagonija, oraha i trešnje postaju sve ljepši i savršeniji, tako da ih počinje i izvoziti. U to vrijeme instrumente mu izrađuje Lettner Jakab. Bakrene žice koje su potrebne za izradu glazbala, nabavlja iz inozemstva. Uporedo s proizvodnjom, nastavlja se i dalje uvoz bečkih instrumenata .

Kasnije na izradi fortepiana rade četiri osobe i imaju posebnu radionicu. Vogel daje jednogodišnju garanciju za svoje instrumente, a izdaje ih i u mjesečni zakup. Izrađuje fortepiane u raznim oblicima, tako u obliku piramide, stola i sekretera. Autorica navodi kako povjesničar Voit Pál spominje jedan klavikord koji se pojavio u trgovini umjetninama. Furniran je orahovinom i spada u Tafelklavire. Signatura se nalazi kao i na našem iznad klavijature, a izrađena je s likom pastirice obuhvaćene draperijom na kojoj piše: S. A. Vogel priv. Mobil fab. in Pest. Nažalost, nismo u mogućnosti izvršiti komparaciju s našim primjerkom, ali možemo ustvrditi, da spadaju u istu grupu instrumenata.

U vrijeme izrade našeg fortepiana, razvijaju se u mađarskoj proizvodnji namještaja već i lokalne značajke a to su ugodne mjere, harmoničnost, sudržani dekor i solidna izrada. Sve te značajke ilustrira i naš komad.

Osim već spomenutih kvaliteta i osobina, naš je klavir zanimljiv i kao glazbeni instrument, jer je po svoj prilici jedan od razvojnih oblika hammer-klavira. Hammer-klavir se razvio iz klavicembala na početku 18. st. Tada je jedan učitelj glazbe iz Leipziga počeo na njemačkom cimbalu, »Hackbrettu«, umjesto drvenih štapića upotrebljavati batiće presvučene kožom.

Tako dobiveni fini zvuk potaknuo je graditelje klavicembala Cristoforija (Firenze), Mariusa (Paris) i Schrötera (Nordhausen) da kožne batiće primijene i na glasovir. Pomoću batića moguće je u isto vrijeme svirati jače ili tiše

i tako nastaje naziv pianoforte. Uređaj koji pokreće batiće usavršili su Silbermann (1726), zatim pronalazač tzv. bečkog mehanizma Stein i pronalazač engleskog mehanizma Broadwood (1780).

Njemački mehanizam je dalje razvijao Streicher, engleski Steinway (New-York), zatim Blüthner, Ibach, Bechstein i Bösendorfer.

Naš primjerak klavira ima veoma zanimljiv glazbeni mehanizam. Žice su u glazbenoj kutiji razapete na sistemu harfe, samo u zgusnutom obliku, a položene su uzdužno kao na putnim klavirima. Tako položene žice zauzimaju puno manje mjesta.

Klavijatura je podijeljena na šest oktava. Tipke su izrađene od javorovine; crno su obojene, a bijele obložene pločicama bjelokosti. Pet oktava prema visokim glasovima imaju po dvije tanke čelične žice, a jedna oktava (duboka) ima jednu debelu pletenu žicu za svaki glas. Batići su veoma tanki, prilagođeni zgusnutom mehanizmu klavira. Izrađeni su od lipovog drva iz dva dijela spojena zglobom i imaju polukružnu glavicu presvučenu mekanom kožom.

Takvi klaviri su u početku bili bez prigušivača, koji se tek kasnije prigraduje. Prigušivač nije bio potreban, jer veoma tanke žice nisu imale jaku vibraciju, a stari majstori ga nisu ni voljeli, jer je oduzimao glazbalu njegov specifični zvuk. Međutim Cristofori je već upotrebljavao pojedinačni prigušivač. Kasnije se razvija prigušivač koji djeluje na sve žice, a usavršava ga Broadwood i naziva se fortepedala (1780).

Karakteristično je našem primjerku, da svaka žica ima svoj prigušivač a ima i skupni, koji se nalazi ispod klavijature i pokreće se pritiskom koljena na zaobljeni kraj poluge povezane s letvicama koje vrše pritisak na žice.

Svi su ti instrumenti uslijed drvene konstrukcije zvučali za malu tercu niže.

Ugađanje klavira vrši se pomoću četverouglastog ključa, a čivije pojedinih glasova su nabijene u tzv. »Stimm-stock«.

Nadamo se da će ovaj kratki prikaz našeg Vogel-klavira pridonijeti evidenciji proizvoda te tvornice izvan granica Mađarske.

Zahvaljujemo se osječkom muzikologu Hugi Boreniću na stručnoj pomoći.

POPIS UPOTRIJEBLJENE LITERATURE

- Kocsok Pongrác, A Művészet könyve, A zene fejlődéstörténete, Budapest, s. a.
 Zilnaskyné, Sternegg Mária, Az első magyar »Butorgárnok«, Művészettörténeti tanulmányok 1954—55. Budapest 1957.
 Magyar Művészet 1800—1945, Budapest, 1964.
 H. Ruth-Sommer, Alte Musikinstrumente, Berlin 1920.
 Voit Pál, Régi magyar otthonok, BP. 1943.
 Voit Pál, A művészeti és ipari oktatás multjából, Magyar Iparművészet XXXIX, 1936, 19—

EIN TAFELKLAVIER ODER FORTEPIANO
IN DER SAMMLUNG DES OSIJEKER MUSEUMS

In der kleinen Musikinstrumentensammlung des Osijeker Museums befindet sich auch ein interessantes Beispiel eines frühen Fortepianos aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts. Es wird wegen seiner charakteristischen Form eines länglichen Rechtecks auch Tafelklavier genannt, da es an einen Tisch erinnert. Es ist aus Nussholz und mit hellem Furnier belegt. Der Musikkasten ruht auf vierkantigen abnehmbaren Beinen. Auf der Vorderseite des Musikkastens ist die Klaviatur, doch etwas nach links gezogen, da sich auf der rechten Seite ein Fach für Reservehämmerchen befindet. Zwischen dem Mechanismus und der Klaviatur ist eine gewölbte Platte, auf der sich das Firmenzeichen befindet. Es ist auf einer Grundlage aus Ahorn gemalt und stellt eine Kartusche vor, in der eine rote Draperie von zwei Adlern angehalten wird. In der Mitte befindet sich der Text: S. A. Vogel priv. Möbel Fabrick in Pesth.

Über die Geschichte der Fabrik Vogel und ihre Produktion werden wir von der ungarischen Kunsthistorikerin Zlinskyné Sternegg Maria informiert, die die Angaben über den ersten ungarischen Möbelfabrikanten in ihrem Artikel »Az elso magyar Butorgyárnok« in »Művészettörténeti tanulmányok« 1045—55, Budapest 1957 (S. 153—218) veröffentlichte.

Sie führt an, dass Vogel Sebestyén Antal (1779?—1837) eine hervorragende Erscheinung in der Entwicklung der ungarischen Wirtschaft, des Tischlergewerbes und der Innendekoration am Anfang des 19. Jahrhunderts vorstellt. Er hat eine bedeutende Möbelproduktion entwickelt. Neben Möbeln verkaufte er auch Wiener Klaviere, doch fing er bald an auch selbst Klaviere zu erzeugen. Seine Stücke wurden immer schöner und besser, so dass er sie auch exportierte. Unser Vogel-Klavier hat einen sehr interessanten Mechanismus. Die Saiten im Musikkasten sind nach dem System der Harfen gespannt, doch sind sie wie bei den Reiseklavieren der Länge nach gelagert. Die Klaviatur ist in sechs Oktaven eingeteilt. Fünf Oktaven haben zu zwei dünne Stahlsaiten und die sechste eine dicke Saite für jeden Ton. Die Hämmerchen sind dünn, dem gedrängten Mechanismus des Klaviers angepasst. Sie sind aus Lindenholz mit Lederbezug auf dem Scheitel. Es ist interessant, dass jede Saite einen Schalldämpfer hat. Ausserdem ist auch noch ein gemeinsamer da, der unter der Klaviatur angebracht ist und mit dem Knie durch einen abgerundeten Hebel betätigt wird. Dieser Hebel ist mit Leisten verbunden, die einen Druck auf die Saiten ausüben.

Wir hoffen, dass diese kurze Darstellung unseres Vogel-Klaviers zur Evidenz der Erzeugnisse dieser Fabrik ausserhalb Ungarns beitragen wird.